

Az 1989 utáni székelyföldi romakutatások áttekintése¹

1989 előtt a romániai roma lakosság helyzete, perspektívái, életkörülményei nem számítottak nyilvános témáknak, a rendszerváltást követően azonban egyre erőteljesebben jelenik meg a probléma nemcsak a politikai, közéleti diskurzusokban, hanem tudományos kutatások tárgyaként is. A nyilvánosság a roma kérdést elsősorban megoldásra váró társadalmi problémaként kezelte/kezeli, azonban nyilvánvaló, hogy a probléma megoldását meg kell előznie olyan elemzéseknek, amelyek a roma/cigány népességet, annak identitásépítési gyakorlatát, életmódját, többségi társadalomhoz való viszonyát vizsgálják. Székelyföld viszonylatában született néhány kutatás, amely az említett témák valamelyikével foglalkozik, azonban a szisztematikus, átfogó kutatások hiányoznak. Az eddigi kutatások egy-egy település roma lakosságát vizsgálják különböző szempontok szerint, ezek mélyfúrás jellegű esettanulmányok formájában adnak bizonyos képet a cigányok etnikai hovatartozásáról, egy-egy település etnikai térszerkezetéről, mások pedig az etnikai identitás és a felekezeti hovatartozás közötti összefüggéseket elemzik, vagy az együttélést befolyásoló tényezőket teszik vizsgálat tárgyává.

A következőkben a teljesség igénye nélkül ezeket a tanulmányokat, elemzéseket vesszük számba, a megjelenés időrendjét követve.

Pozsony Ferenc A háromszéki magyarajkú cigányok vallásos hitélete című írásában a háromszéki cigányoknak a keresztény egyházakhoz történő közeledésére utaló szokásaikat mutatja be: a családok 100 százalékban megkeresztelik gyermekeiket, konfirmálnak, elsőáldoznak, az 1980-as évektől látványos egyházi esküvőt tartanak. A súlyos beteghez, illetve a temetésekre mindig papot hívnak, a jeles napokat és egyházi ünnepeket megünneplik. A szerző a háromszéki cigányok vallásos világgépét szinkretikusnak, istenképüket ószövetségi jellegűnek tartja. Azt is megtudjuk, hogy súlyos bűnnek tartják a csalást, a magzateltevést, a hitszegést, az emberölést és hisznek a kimondott szó erejében: az esküben és az átokban egyaránt. A zabolai cigány közösség belül a különböző felekezetekhez tartozó csoportok között nincs éles határ vagy intolerancia. Összefoglalásként a szerző megállapítja, hogy a háromszéki cigányok

¹ A szintézis jellegű áttekintő anyag első változata 2006-ban műhelytanulmányként készült, ezt követően Krézsek Erika foglalkozott az anyag bővítésével, az újabb anyagok áttekintését Jakab Judit végezte.

hitélete inkább formális, külsőségeiben, a szertartások rendjén közeledtek a keresztényi egyházhoz, de annak tételes tanításait, elveit nem interiorizálták és még nem is asszimilálták teljesen. (Pozsony Ferenc *A háromszéki magyarajkú cigányok vallásos hitélete* In Barna Gábor (szerk.): *Cigány néprajzi tanulmányok 1. Mikszáth Kiadó. Salgótarján 1993. 76-80. vagy Keresztény Szó VIII. (1997). 8. 15-19)*

Oláh Sándor *Cigány-magyar kapcsolatok* című tanulmányában a többségi magyarság cigány-képét, a többségi magyar lakosság cigányokhoz való viszonyulását vizsgálja egy közepes nagyságú székely faluban. A szerző szerint a magyar-cigány kapcsolatot aszimmetria jellemzi, a többségi társadalom tagjai a cigány csoport fölé helyezik magukat. A kutatás során nyilvánvalóvá vált a többségi társadalom cigányokkal szembeni negatív beállítódása, ugyanakkor az elhatárolódás a cigányoktól, verbális és nem verbális gesztusokkal, diszkriminatív viselkedéselemek használatával a csoportközi interakciókban. A kutatás egy másik következtetése szerint a cigányok pozitív értékelés alá eső tulajdonságainak a minimalizálása történik, valamint az, hogy a közösség bünteti azokat a tagokat, akik figyelmen kívül hagyják a távolságtartást. Oláh Sándor véleménye szerint már az elsődleges szocializáció során beépül a többségi társadalom tagjaiba a cigányokkal szembeni viselkedésmód tudása. (Oláh Sándor: *Cigány-magyar kapcsolatok* In *Egy más mellett élés. A magyar-román, magyar-cigány kapcsolatokról, KAM – Regionális és Antropológiai Kutatások Központja, Pro-Print Könyvkiadó, Csíkszereda, 1996)*

Oláh Sándor ugyancsak az *Egy más mellett élés* című kötetben megjelent esettanulmányában a cigányság oldaláról közelíti meg a cigány-magyar viszony kérdéskörét. A tanulmány címe „...szeretnek..., s szükségük es van réám...” jól tükrözi azokat az öndefiníciós eljárásokat, amelyeket egy 85 éves cigánykovács gyakorol, illetve azokat az élethelyzeteket, amelyek által megszerezte és fenntartja a többségi társadalom elismerését. A munkája által nem tesz mást, mint „a már kialakult kapcsolatok újratermelődésének munkáját” (Oláh, 1996 idézi Bourdieu, 1978:379) végzi el. Oláh szerint a kapcsolattartás e formájával saját valóságfenntartó szükségletét elégíti ki: önmaga világát határozza meg újra és a mikrokörnyezetében betöltött pozícióját tartja fenn ezáltal. (Oláh Sándor: „...szeretnek..., s szükségük es van réám...” In *Egy más mellett élés. A magyar-román, magyar-cigány kapcsolatokról, KAM – Regionális és Antropológiai Kutatások Központja, Pro-Print Könyvkiadó, Csíkszereda, 1996)*

Oláh Sándor *Szimbolikus elhatárolódás egy település cigány lakói között* című tanulmányában a szociális távolság létrehozásának és fenntartásának szimbolikus formáit vizsgálja mikrotársadalmi környezetben. A szerző szerint azért válhatott ez a jelenség vizsgálat tárgyává, mert a helyi cigány etnikum mikrotársadalma finomabb szerkezetű, a társadalmi válaszfalak sűrűbben és mélyebben szabdalják, mint a többségi magyar lakosság lokális társadalmát. Két nagy csoportról tesz említést, az első a helyi cigány elit, a második pedig a „patakbaliai csoportja”. Az első csoportot a helyi értékelés

szerinti önálló létfenntartás kereteit fenntartó, rendezett anyagi körülmények között élő és e környezetben érvényes morális rend szabályait betartó cigány mikrotársadalmi rokonságok képezik, ezt a cigány elitnek nevezi, a másik csoport tagjai közé a legalacsonyabb társadalmi kategóriát képviselő családok sorolhatóak, amelyek létszámbeli fölényben vannak a helyi cigány társadalomban. Az utóbbi csoport tagjaihoz a kalányosokból és házi cigányokból formálódott elit egységesen viszonyul, a „patak-baliakat” a társadalmi ranglétra legalsó szintjén helyezi el. A két cigány csoport között létező etnikai határok fenntartásában és működtetésében a helyi elit érdekelt, a patak-baliak elviselik, tudomásul veszik vagy éppen próbálják nemlétezőnek tekinteni ezeket a felállított határokat. A tanulmány a helyi cigány elitnek azt a szimbolikus küzdelmét mutatja be, amely a többségi magyar lakosság reprezentációinak megváltoztatása céljából történik. *(Oláh Sándor: Szimbolikus elhatárolódás egy település cigány lakói között In Egy más mellett élés. A magyar-román, magyar-cigány kapcsolatokról, KAM – Regionális és Antropológiai Kutatások Központja, Pro-Print Könyvkiadó, Csíkszereda, 1996)*

Fosztó László *Ki a cigány? Az etnikai identitásokról* című tanulmányában a székelyszáldobosi pünkösdistá beáscigányok identitásépítési gyakorlatát vizsgálja. A tanulmány elején beszélgetéstörédekeket közöl Székelyszáldobos cigány lakóival készült interjúkból, majd elemzi ezeket a beszélgetéseket. A szerző szerint jellegzetes magyar-cigány együttélés jellemző erre a településre. A magyar többségű régióban a beáscigányok kettős kisebbségben élnek, cigányként és román anyanyelvűként egyaránt. Részarányuk nagyobb (közel 50%) a faluban, mint a vidéken megszokott, élesen elkülönülve laknak a falu jól meghatározott részén és többségük áttért a pünkösdistá vallásra. Az interjúk arra engednek következtetni, hogy identitászavarral vagy bizonytalan etnikai tudattal állunk szemben, azonban a szerző szerint valójában nem, értelmezni lehet ezt a fajta magatartást is, amennyiben eltekintünk bizonyos gondolkodási konvencióktól és beszédmódtól, amely zárt és statikus nemzetekről, etnikai csoportokról beszél. A szerző véleménye szerint „cigány etnikumról beszélni tudományosan megalapozatlan magatartás. Számomra elfogadhatóbb etnikus csoportokról beszélni, amelyek változatos földrajzi és társadalmi körülmények közt országhatárok által felszabdalt területeken élnek. Ezt véleményt támasztja alá, hogy Románia területén is több olyan csoport él amelyeknek mind nyelve, mind kultúrája nagyon eltérő, de számomra döntő az, hogy maguk a cigányok sem tekintik egy etnikumnak azokat a változatos csoportokat, melyeket külső szempontból, a környező csoportok egyaránt a cigány névvel illetnek ("azok mások...").” *(Fosztó László: Ki a cigány? Az etnikai identitásokról (Pünkösdistá beáscigányok Háromszéken) In Keresztény Szó, 1997, 26-29)*

Karda Zoltán dolgozata részét képezi egy többlépcsős kutatási programnak és egy elszigetelt cigányközösségről szól Kovászna megye délnyugati részében, ugyanakkor választ próbál adni a székely tömb és a ma már teljesen román és roma etnikumú

Szászföld között élő román és magyar nyelvű cigányság által benépesített területsáv társadalmi-gazdasági és etnikai problémáira. A kutatás helyszíne Hete település volt, amely Kovászna megye délnyugati részében, a Barót hegység déli nyúlványának egy közel öt kilométeres völgyében helyezkedik el. Annak ellenére, hogy Előpataktól három, Árapatak községközponttól négy kilométerre helyezkedik el, a település izoláltnak minősül. A szerző a történelmi háttér és a település népességföldrajzi sajátosságainak a felvázolása után rátér a társadalmi és a közösségi tagolódás tárgyalására. A szerző szerint a hetei cigányság társadalmi vagy közösségi tagolódása eltér a térség cigányközösségeinél tapasztalható tagolódástól. A település vezetői jogokkal felruházott tagja, a bulibasa, a tanult 43 éves írástudó községi tanácsos, aki a cigány lakosság érdekeit képviseli a helyi tanácsban. Ebben a rangsorban a bulibasa után az utcák főnökei következnek, majd a négy főnököt a családfők, esetleg a család legidősebb tagja, majd az elsőszülött fiúgyermek, a legnagyobb leánygyermek és végül az anya követi. A tanulmány utolsó fejezete a község életében előforduló társadalmi-gazdasági problémákra fókuszál. A szerző szerint a legtöbb probléma a környező települések elutasító magatartása miatt következik be, a környező nagyobb települések lakossága passzív ellenállást tanúsít a hetei cigánysággal szemben. Ez részben a Hetéről kiinduló kirajzásoknak, tömeges kitelepedésnek köszönhető. Egyre jobban körvonalazódik egy magába forduló közösség képe. Elzártságukból eredő társadalmi kirekesztettségük azonban nem teljes, létezik azért valamiféle kapcsolat a környező településekkel, és e kapcsolat jelentheti a közösség fejlődésének egyetlen esélyét. (*Karda Zoltán: Elszigetelt cigányközösség Kovászna megye délnyugati részén In Változó társadalom, Borbély Éva és Czégényi Dóra (szerk.), Kriza János Néprajzi Társaság, Kolozsvár, 1999*)

Fülpesi Gyula és Kiss Dénes *Roma közösségek együttélési stratégiái* című esettanulmányukban azt vizsgálják, hogy hogyan illeszkedik be két vidéki roma közösség egy többetnikumú falu életébe. A kutatás helyszíne két szomszédos mezősegi település: Mezőcsávás (Ceuașu de Câmpie), illetve Mezőfele (Câmpenița), két, Marosvásárhelytől mintegy 12 kilométerre található falu. A bemutatott roma közösségek együttélési sajátosságainak elemzéséhez két jellegzetesen kisebbségi csoportstratégiát különítettek el: az asszimilációt és az integrációt. Hipotézisük szerint az említett két roma közösség eltérő beilleszkedési stratégiákat követ: az egyik integrációra, a másik asszimilációra törekszik. A két roma közösség akkulturációs szintjének megállapításához kutatásuk során olyan dimenziókat vizsgáltak mint a lakóhely/lakásviszonyok, családszerkezet, foglalkozás, az iskolához, tanuláshoz való viszony, valamint az anyanyelv használata. A két roma közösség identitásának elemzése során olyan kulturális elemeket kerestek, amelyek a nem roma többségtől való elhatárolódás eszközét-, illetve a roma közösségek etnikai identitásának alapját képezik. Megállapították, hogy míg a házicigány közösség marginális szociális helyzete és nyelve alapján határozta meg önmagát, a

gáborcigány közösségnél az indiai eredet motívuma vált hangsúlyossá, a sajátos viselet valamint a nyelv az, amely alapján a saját csoport a tágabb értelemben vett roma identitáson belül is definiálhatóvá válik. A romák strukturális asszimilációjának vizsgálatához a két település szervezettségéről is adatokat gyűjtöttek. Ennek érdekében különítették el a formális és informális struktúrákat, amelyeket további csoportokra osztottak (profitorientált (gazdasági) és nonprofit csoportok). Az egyházakhoz való viszonyulás, a különböző gazdasági struktúrákban való részvétel, az informális szerveződések vizsgálata alapján a szerzők arra a következtetésre jutnak, hogy a helyi adminisztráció, melynek az egész közösséget át kellene fognia, és integrálnia a településen élő etnikai csoportokat, nem képes ellátni ezt a feladatot. A szerzők arra is rávilágítottak, hogy a református egyház lelkes-központúsága, valamint az egyházon belüli tisztségek hiánya, illetve formális jellege sem kedvez a házicigány közösség integrációjának. Ugyanakkor a nem roma reformátusok is elzárkóznak a romákkal való kapcsolatteremtéstől. A házicigány közösség tulajdonképpen néhány foglalkozási struktúrát leszámítva alig érintkezik formális keretek között a nem roma többséggel. A kereskedelmi egységekbe egyáltalán, más gazdasági egységekben is csak „alantas” munkák végzésére alkalmaznak romákat. Ezzel szemben a gáborcigányok a munkavégzésben aránylag nagy gazdasági függetlenséget őriztek meg, az informális szektorban végzett tevékenységeiket (országok közötti kereskedelem, bútorkereskedelem stb.) a többség is elfogadja. Mivel ezek a tevékenységek kifizetődők bizonyultak, a gáborcigányok anyagi helyzetének javulását eredményezték, amely a közösség gazdasági differenciálódásához vezetett. A magasabb fokú differenciáltság ugyanakkor erős belső integráltsággal társult. Az adventista egyház tisztségeinek sokfélesége révén szintén hozzájárult a gáborcigányok integrációjához. *(Fülpesi Gyula és Kiss Dénes: Roma közösségek együttélési stratégiái. WEB. (8-9) 2001, 5-34)*

A KAM – Regionális és Antropológiai Kutatások Központjának munkatársai egy átfogóbb kutatás keretében nyolc székelyföldi falu cigány népességét vizsgálták, pontosabban azokat a változásokat, amelyek a rendszerváltást követő évtized társadalmi átalakulása nyomán a roma népesség körében a kulturális és mentális viselkedés, magatartás terén bekövetkeztek. A kutatás összegzését tartalmazza a kötet bevezető tanulmánya, amely a rurális térségben élő roma lakosság 1989 utáni öndefiníciós gyakorlatát vizsgálta a kelet-erdélyi tömbmagyar régióban. Az említett térség roma lakosságára vonatkozóan korábban csak helyi leíró tanulmányok készültek, ezek képezték a kutatás kiindulópontját. A kötetben megjelent első tanulmány első részében a cigányság romániai történetéről és a rendszerváltást követő években bekövetkezett változásokról olvashatunk, a második részben pedig a Székelyföld térségére vonatkozó adatok elemzését követhetjük nyomon. Székelyföld esetében is érvényes az a megállapítás, mely szerint a roma lakosság létszáma jóval nagyobb, mint ahogy azt a népszámlálások

adatsorai mutatják. A tanulmány összegzéseként a szerzők, Biró A. Zoltán és Oláh Sándor megállapítják, hogy a székelyföldi roma társadalom a romániai magyar társadalom-kutatás ismeretlen terepe. Hiányoznak a felmérések, empirikus kutatások, elemzések, átfogó kutatásra még nem került sor. (Biró A. Zoltán – Oláh Sándor: *Helykeresők. Roma népesség a Székelyföldön in Helykeresők? Roma lakosság a Székelyföldön. KAM – Regionális és Antropológiai Kutatások Központja, Pro-Print Könyvkiadó, Csíkszereda, 2002*)

Ugyanennek a kutatásnak a keretében készült el Gagy József esettanulmánya *A kicsi cigány és társai* címmel. A szerző egy nyáradkarácsonfalvi cigány férfi, Jankó életpályájának a bemutatásán keresztül elemzi a nyáradkarácsonfalvi cigányok helyzetét. A tanulmányból kiderül, hogy Nyáradkarácsonfalván a lakosok többsége ma már cigány anyanyelvű, cigány nemzetiségű, és a kutató szerint a roma identitás vállalása jellemző ezekre a cigányokra, ellentétben más székelyföldi falvakban lakó cigányok magatartásával. A nyáradkarácsonfalvi cigányok életmódjának egyik jellemző vonása a periodikus mozgás. Ennek a periodikus mozgásnak két formáját különíti el Gagy József. Az egyik a távoli helyek, piacok, pénzkereseti lehetőségek felkutatása, ez tavasztól őszig tart és a családdal együtt történik. A periodikus mozgás másik formája a napi mozgás: reggel be Marosvásárhelyre és délután vagy este vissza a faluba. A fő megélhetési forrás a kereskedelem, a házalás, az üzletelés. A szerző kiemeli a csoporton belüli hierarchia jelentőségét, a karácsonfalvi cigányoknál a legidősebb fiú öröklí az apja rangját. A rang összekapcsolódik egy értékes tárgy, a pohár, birtoklásával, amely készülhet ezüstből, rézből, ónból. Ezeknek a poharaknak nem a művészi, hanem a presztízssértékük magas. A módosabb családok nagy pénzösszegeket hajlandóak kiadni azért, hogy ezeket megszerezhessék, és ezzel emelhessék rangjukat a közösségen belül. A tanulmányból azt is megtudjuk, hogy az utóbbi években egyre erőteljesebb a cigányok beköltözése a falvak központjába. A karácsonfalvi cigányok a hatvanas évektől folyamatosan költöznek be a főút mellé, de ez a jelenség a kilencvenes évektől vált szembe-tűnővé. A szerző szerint ennek a folyamatnak a legfőbb célja, hogy a cigányok megszabaduljanak a múlttól, hogy új jövőt építhessenek maguknak a magyarok között, cigányként, de a „főút mellett lakó polgárként”. Karácsonfalván ez a szándék nem ütközik a magyarok ellenállásába. A falu nyilvános tereit is mindkét etnikum korlátozás és konfliktusok nélkül használja. A kutatás során kiderült, hogy a vizsgált településen a két etnikumhoz tartozók között régebben sem voltak konfliktusok és ma sincsenek, viszont nincs példa magyar-cigány vegyesházasságra sem. A vizsgált csoport körében a cigány identitás vállalásának egyik legnyilvánvalóbb jele az öltözet. A szerző szerint Karácsonfalván messziről látszik, hogy ki a cigány és ki nem. Nők és férfiak egyaránt hagyományos viseletben járnak. A tény, hogy több szempontból különbözik a vizsgált cigány csoport más székelyföldi falvakban élő cigány csoportoktól, a szerző szerint nem a 89-es fordulatnak köszönhető, hanem az új vallás felvételének, az új egyházhoz,

az adventista közösséghez való csatlakozásnak. Egy erkölcsi megtisztulás ment végbe, és így a világban egy új helyet foglalhatnak el. (Gagy József: *A kécsi cigány és társai in Helykeresők? Roma lakosság a Székelyföldön. KAM – Regionális és Antropológiai Kutatások Központja, Pro-Print Könyvkiadó, Csíkszereda, 2002, 49-69*)

Ugyancsak Gagyi József a „90 után nyilatkozott” című tanulmányában egy másik cigány közösség, a máréfalvi cigányok helyzetét elemzi. A tanulmányból kiderül, hogy a 90-es évektől kezdődően a máréfalvi cigányok helyzete pozitív irányba változik, megnyíltak számukra a változtatás lehetőségei, megváltoztak a lakás- és életkörülményeik. Ez maga után vonta a cigányok és magyarok közötti kapcsolatok rendszerének átalakulását is. Már nincsenek annyira ráutalva a magyarokkal való szoros kapcsolatokra, a gomba, erdei gyümölcsök begyűjtése által vagy külföldi munkavállalással szert lehetnek pénzre. „A kinyílt világban nyitottabb, alkalmazkodni és esetleg integrálódni képes embereként mozognak”. (Gagy József: „90 után nyilatkozott...” *In Helykeresők? Roma lakosság a Székelyföldön. KAM – Regionális és Antropológiai Kutatások Központja, Pro-Print Könyvkiadó, Csíkszereda, 2002, 89-109*)

Szintén a KAM keretén belül folytatott kutatás nyomán született meg Oláh Sándor „Adjon, Vilmos bácsi...” című esettanulmánya, amely a homoródalmási cigányok belső társadalmi kapcsolatait és a cigány-magyar kapcsolati felületek változásait vizsgálja. A tanulmány első részében a szerző áttekinti a homoródalmási cigányság történetét, mikor költöztek a faluba, milyen összeírásokban jelennek meg, milyen felekezethez tartoznak és milyen foglalkozásokat űznek. A szerző megállapítása szerint a többségi magyar lakosság mellett a cigány népesség létfenntartásában döntő szerepe volt a gazdasági kölcsönösségnek, a cigány lakosság szolgáltató tevékenységeket folytatott, létfenntartásuk biztosításában nagymértékű volt a magyar családi gazdaságoktól való függés. A gazdasági kötelek azonban a cigány és a magyar családok között az idők során változtak. A termelőszövetkezeti termelés idején jelentősen lecsökkent a kölcsönös együttműködések és a kötelek hálózata és ma sem számottevő a kollektivizálást megelőző korszakokhoz képest. A tanulmány egy következő fejezete a cigány társadalom differenciáltságát tárgyalja, a szerző szerint „a cigány etnikum mikrotársadalma finomabb szerkezetű, a társadalmi válaszfalak sűrűbben és mélyebben szabdalják, mint a többségi magyar lakosság társadalmát.” A szerző említ egy vékony réteget, amely elindult az etnikai identitásváltás útján és elhatárolja magát a cigánynak tartott családok tagjaitól, akiket a „nem dolgoznak” címkével illetnek és akiknek állandó anyagi gondjaik vannak. Az esettanulmány valójában egy cigány férfiről, Vilmos bácsiról szól, aki leader szerepet tölt be a közösségben, és aki a társadalmi ranglétra mélyéről emelkedett fel, azonban szerepét a cigány társadalom és a magyar társadalom is egyaránt elismeri. Vilmos leader-szerepének legfontosabb pillére a kiemelkedően jó anyagi helyzete. Lényegében ő a közvetítő a két etnikum között, azonban a cigányok és a hiva-

talos intézmények közötti összekötő szerepe csak szükséghelyzetekben aktivizálódik, probléma esetén őhöz fordulnak a cigányok. Mivel a vizsgált faluban a magyar-cigány viszony magában rejtja a potenciális konfliktus lehetőségét, szükség van egy olyan személyre, aki kezelni tudja a felmerülő problémákat. Vilmos úgy véli, hogy kötelezettségekkel tartozik és elvárásokat kell teljesítenie a nehéz helyzetben levő cigány családokkal szemben. (Oláh Sándor: „Adjon, Vilmos bácsi...” In *Helykeresők? Roma lakosság a Székelyföldön. KAM – Regionális és Antropológiai Kutatások Központja, Pro-Print Könyvkiadó, Csíkszereda, 2002, 69-89*)

Ugyanebben a kötetben jelent meg Oláh Sándor *Pirosné* című tanulmánya, amely a Székelyzsomboron végzett terepmunka eredményeként született meg. Meg kell említenünk, hogy Székelyzsombor közigazgatásilag Brassó megyéhez tartozik, de szomszédos Hargita megyével. Székelyzsomborral kapcsolatos néhány történelmi adat közlése után a szerző az interetnikus kapcsolatok előtörténetének a bemutatására tér rá. A legjellemzőbb vonása a vizsgált településnek a több etnikum egymás mellett élése: szászok, románok, magyarok, cigányok, kisebb számban zsidók éltek egymás mellett. A népszámlálási adatok ellenére a településen a cigány lakosság száma folyamatosan emelkedik, 2001-ben lélekszámuk kb. 80-90 fő volt. A Patak elnevezésű falurészben lakó cigányok nemrég, a szocializmus évei alatt költöztek a településre és a jellemzésükből az derül ki, hogy inkább társadalmi kategóriaként kezelendők, mint etnikai csoportként. A helyi cigány társadalom differenciáltnak tekinthető, ugyanis a régi cigány családok tagjai nem vállalnak közös identitást a szocializmus évei alatt beköltözött családokkal. A tanulmányban a szerző elemzi a magyar-cigány kapcsolatokat is, Oláh Sándor megfogalmazása szerint a magyar-cigány viszonyban a tulajdonlás körüli feszültség növekedése és az etnikai arányok változása nem jelenti a mindennapi kapcsolattartásban az elhatárolódásokat, a diszkriminatív viselkedés változatlan fenntartását. (Oláh Sándor: *Pirosné in Helykeresők? Roma lakosság a Székelyföldön. KAM – Regionális és Antropológiai Kutatások Központja, Pro-Print Könyvkiadó, Csíkszereda, 2002, 109-136*)

Az említett kutatási program során még egy másik székelyföldi település, Korond cigány lakosságát is vizsgálták. Biró A. Zoltán és Bodó Julianna közös tanulmányának címe *Öndefiníciós kísérletek helyi környezetben*. A tanulmány bevezető részéből kiderül, hogy a vizsgált településről kialakult egy külső kép, amit nem a helyiek alakítottak, így a falu világa és ez a külső kép külön életet él. A helyiek próbálják ezt a külső képet fenntartani, ha valami olyasmi történik, ami ezt a képet veszélyezteti, akkor megpróbálják visszafogni vagy egyszerűen nem vesznek róla tudomást. Egy ilyen problémaként jelenik meg a településen a cigány lakosság számszerű növekedésének a folyamata és térfoglalási gyakorlata is. A szerzőpáros szerint ez az oka annak, hogy az utóbbi években megnőtt a diszkriminatív megnyilvánulások száma a többségi lakosság részéről. A rendszerváltást megelőző évekre jellemző aszimmetrikus viszony egészen napjainkig

fennmaradt, ez az aszimmetrikus helyzet nemcsak a térhasználatban, hanem a társadalmi kapcsolatok szintjén is napjainkig stabil maradt. A kutatók szerint a 89-es változások után kevés változás mutatható ki a magyar-cigány viszony tekintetében, azonban a mélyben rendkívül erőteljes, sok konfrontációval járó változás zajlik. Magyar szemzőből nézve a magyar-cigány viszony teljes átalakulásban van, és ez a magyarok számára komoly gondot jelent. Általában negatív véleményt formálnak a cigányokról, csak külső, idegen személyeknek adnak kitérő vagy általános választ a faluról kialakult külső kép fenntartása érdekében. A szerzőpáros egy érdekes változásra hívja fel a figyelmet, aminek az a lényege, hogy a találkozási helyzetek és a mentális kapcsolatok személyes tartalmi az utóbbi időben általánosabb összetevőkkel cserélődtek ki. Például magyar oldalon találkozási helyzetekben a „te” helyét elfoglalja a „ti”. Ennek az a magyarázata, hogy régebben a helyiek minden cigány családot ismertek, a közösségi tudásnak részét képezte ez, azonban ma már nem lehet belelátni a cigány családok életébe. Mindazok ellenére, hogy a cigány közösség tagjai egyre gyakrabban jelennek meg nyilvános térben és egyfajta térfoglalási gyakorlat jellemző rájuk, nem vesznek részt a falu társadalmi nyilvánosságában, nem vesznek részt az intézmények működtetésében, nem próbálkoznak saját intézmények létrehozásával. Mindezek okát a kutatók abban látják, hogy a többségi lakosság közösségi tudása és értékrendje, a roma lakosság helyi marginális helyzetének sok évtizedes hagyománya egyelőre belső korlátot szab és irányt jelöl a cigányság kezdeményezéseinek. Éppen ezért a cigány lakosság kifele irányuló. Formalizált, explicit öndefiníciós kísérletei kisszámúak és nem is tekinthetők jelentősnek. (Biró A. Zoltán – Bodó Julianna: *Öndefiníciós kísérletek helyi környezetben In Helykeresők? Roma lakosság a Székelyföldön. KAM – Regionális és Antropológiai Kutatások Központja, Pro-Print Könyvkiadó, Csíkszereda, 2002, 137-169*)

Szabó Á. Töhötöm egyik kutatása során egy székelyföldi falu cigány-magyar kapcsolatteremtését vizsgálta, valamint azt a mentális képet, amit a magyarok alkottak a településen élő cigányokról. A kapcsolatteremtésnek három nagy területét különítette el, ezek a következők: gazdasági-társadalmi kapcsolatok, nyelvi kulturális kapcsolatok és formalizált vagy rituális területeket érintő kapcsolatok. A tanulmányában behatóbban foglalkozik az elsővel, azaz a gazdasági kapcsolatokat elemzi bővebben, és arra a következtetésre jut, hogy a vizsgált településen már nem kizárólag a magyar patrónus-cigány kliens viszony működik, ahogy az régebben történt, hanem megjelentek a cigány patrónus – magyar kliensviszonyok is, valamint az egyenrangú gazdasági kapcsolatok is. Két következtetést von le a szerző a tanulmány végén: egyrészt azt a tényt, hogy a cigányság ma már teljes egészében nem egy alávetett, alkalmazott réteg, a cigányságból kiemelkedett egy elit réteg, másrészt meg azt, hogy az elit cigány réteg hatékonyabb stratégiai következtében nagyobb tőkeerővel rendelkezik, mint a magyar gazdák. Viszont mindez hiába, a cigánykép megváltoztatására nem képes, a gazdasági

érdek kimozdítja a mentalitást merevségéből, de átstrukturálni azt nem képes. *(Szabó Á. Töbötöm: Az erővonalak eltolódása – magyar-cigány gazdasági kapcsolatok egy székegyházi faluban In Szabó Á. Töbötöm (szerk.): Lenyomatok. Fiatal kutatók a népi kultúráról, Kriza Könyvek 12, KJNT, Kolozsvár, 2002)*

Szintén Szabó Á Töbötöm Zabolán, egy multietnikus (magyarok, románok, cigányok) településen vizsgálta a falun belüli térszerkezeteket, amelyek megfigyelhetőek mind a falu valós tereiben, mind a mentális térképésben. Az adatgyűjtés során kiderült, hogy a mikro- és középszinten az identitásképzésben nem léptek fel zavaró hatások, a két nemzetiség, románok, magyarok békésen éltek egymás mellett megtűrve a cigányságot. A szerző szerint azonban ez a határ soha nem tűnik el, csupán csak belülről toódik és a felülről érkező hatások következtében kerül a felszínre. Középszinten (szomszédság, családok egymáshoz való viszonya) létezik egy belső harc a falu reprezentáns, szimbolikus értéket képviselő tereiért. Ebben a kétpólusú rendszerben a cigányok szerepe az lehetne, hogy a két etnikum közti senkiföldjét kitöltsék, azonban a kutatás alapján az derült ki, hogy ők ezt a szerepet nem vállalják magukra, marginalizált helyzetben vannak, a falu periferiájára szorultak, alárendelt szerepet játszanak mindkét etnikummal szemben. *(Szabó Á. Töbötöm: Határképés - egy multietnikus falu térszerkezete. In: Dimény Attila - Szabó Á. Töbötöm (szerk.): Népi kultúra, társadalom Háromszéken. Kriza Könyvek 17. Kriza János Néprajzi Társaság, Kolozsvár, 2003, 120-129)*

Pozsony Ferenc szintén Zabolán végezte egyik kutatását, és arra keresi a választ, hogy ebben az etnikailag színes erdélyi nagyközségben az etnikai csoportok hogyan válaszolnak a polgárosodás és a modernizáció kihívásaira s ezek az alapvető folyamatok hogyan befolyásolják a nemzeti, a regionális identitás kiépítését, működését és reprezentációját. A demográfiai és statisztikai adatok elemzése során kiemeli a cigányság esetét. A spontán beszivárgás jellemezte a cigányok betelepődését, a 18. század végén számuk jelentősen gyarapodott egész Háromszéken, így Zabolára is kovácsok, fémművesek érkeztek. A szerző becslései szerint napjainkban a településen élő cigányok száma meghaladja a 400-at. A tanulmány további részében számbaveszi három etnikum együttélését a maga történetiségében. Pozsony Ferenc szerint diszkrét elkülönülés és izoláció jellemezte az etnikumok együttélését, ez a térszerkezetben a legszembetűnőbb, de megfigyelhető az egyházi, az iskolai és a művelődési életben is. Napjainkra az etnikai elzárkózás ellenére a gazdasági szférában működő érdekszövetség miatt és a természetes szomszédsági, baráti kapcsolatok révén rövid, de rendszeres találkozások jöttek létre, sőt az átjárási gyakorlatok is egyre gyakoribbá válnak. Ezeket a találkozásokat, tartozzanak a nyilvános vagy a privát szférához, általában a tolerancia és a kölcsönös tisztelet jellemzi. *(Pozsony Ferenc: Magyarok, románok és cigányok a háromszéki Zabolán In Lokális világok. Együttélés a Kárpát-medencében, szerk. Bakó Boglárka, MTA Társadalomkutató Központ, Budapest, 2003)*

Fosztó Lászlónak egy másik tanulmánya a *Szorongás és megbélyegzés: a cigány-magyar kapcsolat gazdasági, demográfiai és szociokulturális dimenziói* címet viseli, amely szintén egy Székelyszáldoboson végzett kutatás eredményei alapján készült. Két közösség együttélését mutatja be, valamint értelmezi viszonyuk változásait a kapcsolatot befolyásoló különféle tényezők kontextusában. A száldobosi magyarok és cigányok viszonyát történetiségében, a társadalmi, kulturális, valamint gazdasági és politikai változók figyelembevételével elemzi. A tanulmány több részre tagolódik: az első részben a szerző áttekinti az elemzés szempontjából releváns szakirodalmat, ezt követi a település, Székelyszáldobos bemutatása, amelynek során elemzi a falu és lakóinak különböző jellegzetességeit. Mindezek után értelmezi a szűkebb értelemben vett interetnikus viszonyt, majd végül egy rövid esettanulmánnyal szemlélteti a lokális identitások működését. Mindezek közül én az interetnikus viszonyok értelmezését emelném ki, a szerző valójában az interetnikus kapcsolatnak és etnicitásnak a mindennapi interakciókban megnyilvánuló szintjét vizsgálja és egy érdekes jelenségre összpontosít: az etnikai stigma problémájával és a stigmatizált személy/ csoport által a stigmból való kilépésre használt stratégia-készlet elemeivel is foglalkozik. (Fosztó László: *Szorongás és megbélyegzés: a cigány-magyar kapcsolat gazdasági, demográfiai és szociokulturális dimenziói* In *Lokális világok. Együttélés a Kárpát-medencében*, Bakó Boglárka szerk., MTA Társadalomkutató Központ, Budapest, 2003)

Az 1992-2002 közötti, az erdélyi magyar népességet érintő természetes népmozgalmi folyamatokról olvashatunk Kiss Tamás *Az erdélyi magyar népességet érintő természetes népmozgalmi folyamatok: 1992-2002* című írásában. A szerző hangsúlyozza, hogy a különböző népesedési folyamatok között összefüggés, folyamatos kölcsönhatás van és hogy a természetes népmozgalmi folyamatokat egyrészt jelentősen befolyásolják a migrációs folyamatok, másrészt szorosan összefüggnek az asszimilációs folyamatokkal. Megállapítja, hogy a statisztikai adatok alapján az 1992-2002 közötti tíz évben a magyarok "egyenlőtlen" természetes fogyása 100.000 főre volt tehető. A továbbiakban ennek okait, összetevőit vázolja a születésszámok alakulásával, a termékenységgel, a termékeny korú női kontingens alakulásával, a halandósággal kapcsolatos mutatókkal dolgozik, majd a végén a természetes népmozgalmi egyenleget "vonja meg". Nemcsak a romániai magyarokra, hanem cigányokra vonatkozó adatokat is közöl a szerző. A termékenység országos szinten csökkenést mutatott, és míg a magyarok esetében az országos átlag alatti értékkel találkozhatunk (a változás 10 év alatt -27,9 százalékos volt), a cigányok körében a születésszámok tekintetében +111,7 százalékos növekedés következett be. A közölt népmozgalmi egyenleget bemutató táblázatból azt is kiolvashatjuk, hogy 1992 és 2002 között Erdélyben a születések és elhalálozások egyenlege a magyarok körében -107.437, a cigányok körében +35.320, a románok körében pedig -61.492. Az azóta eltelt években ez a tendencia tovább fokozódott. (Kiss Tamás: *Az erdélyi*

magyar népességet érintő természetes népmozgalmi folyamatok: 1992-2002 In Kiss Tamás (szerk.): Népesedési folyamatok Erdélyben és a Kárpát-medencében. RMDSZ ÜE: Kolozsvár, 2004)

Berta Péter tanulmánya a Gáborként ismert erdélyi roma etnikai alcsoport tagjai között apai ágon öröklődő, transzkulturális életrajzzal rendelkező ezüst presztízstárgyakkal: a poharakkal és a kannákkal foglalkozik, amelyek etnikai identitászimbólumokká váltak. A szerző szerint a presztízstárgyakkal kapcsolatos kulturális fogyasztás olyan médium vagy identitáspolitikai színtér, amely meghatározó szerepet játszik az etnikai identitás, valamint a leszármazáshoz, múlthoz való viszony megkonstruálásában, illetve megjelenítésében. *(Berta Péter: Tárgyhasználat, identitás és a különbség politikája. Az etnikai identitászimbólumalkotás gyakorlata az erdélyi Gáborok között In Ethno-Lore. Az MTA Néprajzi Kutatóintézetének Évkönyve XXIII. Akadémiai Kiadó, Budapest, 2006)*

Kinda István társadalmi rétegződésre és a gazdasági stratégiákra vonatkozó kutatását 2004-2005-ben végezte a háromszéki Nagyborosnyón, összesen tíz különböző társadalmi helyzetű cigány család mindennapjaiba nyert betekintést. A kutatás során három témakör áttekintésére és elemzésére vállalkozott, ezek a következők: társadalmi rétegződés, gazdasági stratégiák és az egyházi élet sajátosságai. Lényegében Nagyborosnyó cigány lakosságának a téglavetés és a külföldi vendégmunka közötti többszörös rétegzettségére, a tradicionális téglavetői mesterség és a termelés erőterében végbement gazdasági és társadalmi folyamatokra figyel. Történeti, néprajzi, gazdaság- és szociálintropológiai, vallásszociológiai szempontú megközelítés alkalmazásával veszi számba a téglavetés aspektusait, amelyet egy természetkielő, etnikumspecifikus, tradicionális mesterségként kezel. A kutatás fő hipotézise beigazolódott: a falu cigány lakossága gazdasági szempontból több elkülönülő csoportra oszlik. A rendszerváltást követő években felgyorsult a belső rétegződés, ezt pedig a külföldi munkavállalás segítette elő. A téglavetői gyakorlat és a migráció sajátos összefonódása eredményeképpen a cigány csoporton belül horizontális törésvonalak jöttek létre, a gazdasági helyzetek kétpólusossága kielezetté (nagyon gazdag – nagyon szegény) vált. Azok a cigányok, akik megmaradtak a hagyományos foglalkozás, a téglavetés mellett szegények maradtak, ellenben, akik üzleteléssel, külföldi munkavállalással próbálkoztak, azok meggazdagodtak. A helyi többségi társadalom és a szegény cigányok részéről így megfogalmazódott egy előítéllettől nem mentes kérdés: „úgy tűnik a becsületes munkával ennyire nem lehet meggazdagodni”. *(Kinda István: „A téglavetéssel erősen nagy baj van...” Fejezetek a nagyborosnyói cigányok gazdasági és társadalomnéprajzi kutatásából. Acta Siculica. Székely Nemzeti Múzeum, Sepsiszentgyörgy, 2007, 597-622)*

Peti Lehel Adaptálódás és szegregáció. A kulturális különbségek kommunikálása a cigány-magyar együttélésben egy Kis-Küküllő menti településen című tanulmányában Héderfáján végzett kutatásának megfigyeléseit összegzi, amely a magyarok által a cigányokkal szemben kitermelt szimbolikus attitűdök, határápítési gesztusok, mentális

viszonyrendszerek kialakulását és működését vizsgálja. A szerző arra volt kíváncsi, hogy a cigányság életmódjának a magyarokéhoz való közeledésével, a gazdasági helyzet fokozatos kiegyenlítésével milyen törekvések indultak be a cigányság körében az adaptálódás és integráció megvalósítására és hogyan fogadta ezt a magyar közösség. Arra a következtetésre jut, hogy cigányokról alkotott kép vonatkozásában nincsenek alapvető jelentőségű módosulások, a cigányság adaptációs törekvései és sikerei ellenére sem. A cigányoknak a magyarokhoz tudatosan igazodó életformája, a gazdasági különbségek csökkenése, esetenkénti kiegyenlítés, vagy éppen a cigányok javára billenése sem tudja megváltoztatni a cigánysággal kapcsolatos, súlyos előítéletekkel terhes mentális beállítódásokat. Tehát a két világ közötti szerkezeti távolság továbbra is fennáll. (Peti Lehel: Adaptálódás és szegregáció. A kulturális különbségek kommunikálása a cigány-magyar együttélésben egy Kis-Küküllő menti településen. A Csíki Székely Múzeum Évkönyve. 2007–2008, 151–176)

Kinda István egy másik tanulmányában szintén Nagyborosnyó cigány lakosságának a református egyházhoz és a Jehova Tanúi szektához kötődő vallási életét vizsgálja. Célja annak felfedése és megértése, hogy a hátrányos etnikai alapú megkülönböztetés és egy erősen negatív megítélésű, szekta jellegű vallási csoportosulásba való tartozás összeegyeztetése esetén hogyan viselkedik a szűkebb (falusi) és a tágabb (regionális) társadalmi környezet, hogyan receptálja az egymás mellett élő székely és cigány etnikum egy cigány csoport felekezeti és kulturális eltávolodását. A néprajzi-antropológiai kutatás a nagyborosnyói cigány közösség felekezeti aspektusait vizsgálja. A szerző a faluban élő cigány lakosság példáján a vallási intézményekhez való viszonyulás módzataira, a szektásodási és ellenállási tendenciákra (bekebelezési technikákra), a *református* és a *jehovista* cigány népegyüttesség együttes jelenlétének dichotómiájára, konfliktusaira irányítja a kérdéseit. A végkövetkeztetés szerint a társadalmi elismerés és a faluközösségbe vezető integrációs pálya vonala az etnikai hovatartozás miatt nem körvonalazódhat, a zártságot tovább fokozza, hogy a túlnyomórészt református falu lakói a cigányok körében civilizáltabb életmodellt meghonosító jellege ellenére még mindig negatív előítélettel viszonyulnak a Jehova Tanúi szekta iránt. Az ítéletet súlyosbítja, hogy nem tekintélyes, köztiszteltetnek örvendő gazdák állnak a lokális vallásos szerveződések élén, hanem valamikori éhezők, anyagilag-erkölcsileg gyenge, alacsony társadalmi presztízsű cigány családok. Ezzel összhangban a legtöbb szektatagnak alacsony vagy hiányos a képzettsége. A cigány közösségekben inkább egy adaptált, a saját kultúra sajátosságainak megfelelően, részleteiben módosított vallásgyakorlás és vallási ideológia működik, amely nem követeli a hívek bármiféle aszkézisét (így például *módjával* alkoholt is fogyasztanak), és a magángazdaság építését, bővítését is megengedi, illetve elősegíti. A jehovista szekta etnicizálódását, elcigányosodását a jehovisták cigányokra irányuló offenzív térítésének és a helyi református egyházzervezet cigányokat

taszító magatartásának hosszabb távú hatásaként értelmezhető. (*Kinda István: Hívők. Egyház és szekta hatása egy székely falu cigány lakosságára. Mediárium. Kommunikáció – egyház – társadalom. A Kölcsey Ferenc Református Tanítóképző Főiskola Kommunikáció és Médiatudományi Intézetének folyóirata. II. évf. 3–4. sz. (nyár–ősz) Debrecen, 2008, 25–40.*)

Kiss Tamás *Etnikai kategorizáció és társadalmi státus Kőröspatakon, Kovászna megyében* című tanulmányának első részében a település etnikai, demográfiai mutatóit elemzi (háztartások száma, szerkezete, korösszetétel, termékenység) a népszámlálási és a mezőgazdasági nyilvántartások alapján. A második fejezetben a helyi közélet megosztottságát, a kialakult helyzet egyediségét mutatja be: a többségében magyarok lakta Sepsikőröspatakon több egymást követő választáson román nemzetiségű polgármester győzött, a helyiek szerint a roma lakosság támogatásának köszönhetően. Kiss Tamás a helyi narratívák bemutatásával (egy etnikai és egy, a feudális múlt státusviszonyaira alapozó narratíva) és értelmezésével teszi érthetővé az olvasó számára a folyamatokat. A harmadik fejezetben azokat a népszámlálási technikákat veszi számba, amelyeket a vonatkozó szakirodalom szerint a roma lakosság számának megállapításához használnak, majd a Kovászna megyei romák számára vonatkozó, különböző forrásokból származó adatokat veti össze. A tanulmány befejező részében azokra a különbségekre világít rá, amelyek a Ladányi-Szelényi szerzőpáros „underclass” elmélete és a sepsikőröspataki romák helyzete között adódik. A település romái bár területileg szegregáltan élnek, vannak érintkezési pontjaik a többségi magyar lakossággal. Az előző rendszerben bejáratott (a romák a mezőgazdasági termelő szövetkezetben dolgoztak) magyar patrónus–roma kliens viszony 1989 után is fennmaradt, a romák napszámosként dolgoznak gazdáknál. A szerző azt is hangsúlyozza, hogy ezek a kapcsolatok szigorúan aszimmetrikus munkakapcsolatok, nincsenek személyes vonatkozásaik (*Kiss Tamás: Categorizare etnică și statut social la Valea Crișului, județul Covasna, [Etnikai kategorizáció és társadalmi státus Kőröspatakon, Kovászna megyében] In: Incluziune și excluziune. Studii de caz asupra comunităților de romi din România, szerk. Kiss Tamás – Fosztó László – Fleck Gábor, Editura Institutului pentru studierea problemelor minorităților naționale, Cluj-Napoca, 2009, 83-117*)

Kiss Dénes tanulmányában a pünkösdista vallás szerepét vizsgálja a magyarhermányi romák közösségi életében. Egy 2007-ben végezett hosszabb terepmunka keretében Kiss Tamással együtt arra keresték a választ, hogy mi a magyarázata annak, hogy a romák tömegesen csatlakoznak a pünkösdista felekezethez. A tanulmány első felében a település földrajzi bemutatása után a romáknak a településen való megjelenéséről, a falu gazdasági helyzetéről olvashatunk, majd a romák közigazgatásához (polgármesteri hivatal, iskola, orvosi rendelő) való viszonyát elemzi. A tanulmány második felében a település vallási életére vonatkozó adatokat ismerteti a szerző, ugyanakkor információkat szerezhetünk a pünkösdista felekezet térhódításáról a faluban, annak

első megjelenésétől (1970-es évek) egészen 2000-ig, amikor a település teljes roma lakossága csatlakozott az említett felekezethez. Majd a tömeges átállás okainak lehetséges magyarázatait tárgyalja a szakirodalomban ismert elméletek tükrében. Megállapítja, hogy a vonatkozó elméletek nem magyarázzák teljes mértékben a jelenséget, és két hipotézist fogalmaz meg. Az egyik szerint a pünkösdisták etika diszkurzív jelentősége jóval nagyobb a közösség körében, mint azok a valós életmódbeli változások, amelyek ezek hatására bekövetkeznek a romák életében. Ugyanakkor azt is feltételezi, hogy a pünkösdisták felekezetben a központosított etikai kontroll hiánya lehetővé teszi, hogy a roma közösségek autonóm módon „kezeljék” az előírások és a magatartások közötti ellentmondásokat. Mivel deklaratív szinten a pünkösdisták felekezethez való tartozás előnyös a romák számára, ezért mindenki tagja lesz a felekezetnek, amely ez által etnikai vallássá alakul (*Kiss Dénes: Romii din Herculian și rolul religiei pentecostale în viața lor comunitară [A magyarbermányi romák és a pünkösdisták vallás szerepe közösségi életükben] In: Incluziune și excluziune. Studii de caz asupra comunităților de romi din România, szerk. Kiss Tamás - Fosztyó László - Fleck Gábor, Editura Institutului pentru studierea problemelor minorităților naționale, Cluj-Napoca, 2009, 119-143*)

A háromszéki cigányok tárgyi kultúrájának szegmenseit – életterüket, tárgyi környezetüket, eszközhasználatukat vizsgálja Kinda István *Az életter és lakáskultúra főbb sajátosságai a háromszéki cigányoknál* című tanulmányában. A gazdasági állapot és az életterek/lakáskultúra összefüggéseire, a tervezett és tényleges megvalósítások összevetésére, a cigány családok mintakövetésének építészetben és lakberendezésben megmutató példáira világít rá. Megállapítja, hogy „akár a népi építészet, akár a lakáskultúra felől elemezzük a háromszéki cigányok életterét, azt látjuk, hogy a gazdaságilag jól elkülönülő csoportok lakóháztípusai nem illeszkednek szervesen a székely falu összképébe... Az elhanyagolt épületek vagy a merész újítások között továbbra is megőrzik, illetve újradefiniálják és felmutatják életterük és lakáskultúrájuk etnikus jegeit” (Kinda, 2010:594). (*Kinda István: Az életter és lakáskultúra főbb sajátosságai a háromszéki cigányoknál. Acta Siculica. Székely Nemzeti Múzeum, Sepsiszentgyörgy, 2010, 589–608*)

Papp Z. Attila a romániai magyar roma kötődésű romák szocio-demográfiai leírására vállalkozik. Tanulmányának címe *A romániai roma-magyar kötődésű népesség az 1991. és 2002. évi népszámlálási adatok tükrében*. Az adatok feldolgozása során románoknak tekinti azokat, akik a nemzetiségre vagy anyanyelvre vonatkozó kérdésekre cigány vagy roma, illetve romani választ adtak. Roma-magyar kötődésű „magyar cigányoknak” tekinti azokat, akik a népszámlálás során a nemzetiségi és anyanyelvi kérdésekre eltérő választ adtak, azaz vagy roma nemzetiségűnek és magyar anyanyelvűnek, vagy magyar nemzetiségűnek és roma anyanyelvűnek vallották magukat. A különféle becslések és számítások alapján megállapítja, hogy 1992-ben vélhetően 50-70 ezer magyar cigány

volt Romániában, 2002-ben pedig 80-90 ezer körül mozgott a lélekszámuk. Azt is hangsúlyozza, hogy minél magasabbra becsülik a roma-magyar kötődésűek számát, annál alacsonyabb lesz a romániai magyarok száma. Számításai szerint 1992 és 2002 között a romák aránya az erdélyi megyékben 20 százalékkal emelkedett, miközben a magyarok aránya 12 százalékkal csökkent. Állítása szerint Kovászna megyében gyakorlatilag megduplázódott a romák száma, Hargita megyében pedig stagnálást mutatott a két népszámlálás között. Arról is beszámol, hogy a valamilyen magyar kötődéssel rendelkező romák több mint 90 százaléka 5 megyében élt: Szatmár, Bihar, Maros, Kovászna és Hargita megyékben. Az iskolázottság szempontjából a roma-magyar kötődésűek körében egyre gyengülő iskolai pozíciókat mutatnak az adatok, amelyből arra következtet, hogy a „magyar cigányokat a magyar nyelvű oktatási alrendszer még kevésbé képes integrálni, mint a többségi oktatási rendszer a romákat általában”. A továbbiakban a roma-magyar kötődésűekre vonatkozó szocio-demográfiai adatokat közöl, kiemelve a csoport fiatal átlagéletkorát, a neoprotestáns egyházakhoz való csatlakozás térnyerését, a hivatalos házasságok alacsony aránya ellenére az élettársi együttélések gyakoriságát. Felhívja a figyelmet a két népszámlálás közötti időszakban az inaktív populáció arányának növekedésére, a romló lakásviszonyokra. Befejezésként megállapítja, hogy a roma-magyar kötődésű cigányok „valójában etnikai és szociális hátránygyűjtő medenceként” a legsérülékenyebb csoportként vannak jelen Erdélyben. (Papp Z. Attila: *A romániai roma-magyar kötődésű népesség az 1991. és 2002. évi népszámlálási adatok tükrében*, 2011 aug 13)

Kiss Tamás és Barna Gergő a 2011-es népszámlálás lezárulása után az erdélyi magyar népesedés demográfiai és statisztikai elemzését végezte el (*Népszámlálás 2011. Erdélyi magyar népesedés a XXI. század első évtizedében demográfiai és statisztikai elemzés*). A kiadvány egyik fejezetében a nemzetiségváltás kapcsán a székelyföldi romákra vonatkozó adatsorokat közölnek, amelyeket az *Etnikai szegregációs modellek Romániában*, illetve az *Inclusion 2007* vizsgálatok mellett a *Sepsiszei Nagy Balázs* által közölt számsorokkal (Sepsiszei Nagy 1998, 2000, 2003, 2007), illetve saját tereptapasztalataikból adódó ismeretekkel egészítették ki. Megállapítják, hogy az önkormányzatok becsléseire alapozó számításaik szerint Hargita és Kovászna megyében, illetve Maros megye egykori marosszéki részén (Marosvásárhelyt nem számítva) 2002-ben 60 ezer, 2011-ben pedig 72 ezer roma élt. Ez 2002-ben a népesség 8,9, 2011-ben pedig 11,3 százalékát tette ki. Azt is megtudhatjuk, hogy a hagyományos széki bontást alapul véve, a romák aránya Erdővidéken, Marosszéken, illetve Orbaiszéken a legmagasabb, és Csíkban, illetve Gyergyóban a legalacsonyabb. A becsült adatok alapján számolták ki a székelyföldi romák nemzetiségi bevallását a 2002-es, illetve a 2011-es népszámlálásokon. Számításaik szerint 2002-ben összességében 60, 2011-ben pedig 56 százalékuk vallotta magát magyarnak; 8, illetve 7 százalékuk pedig románnak. A magukat cigánynak vallók

aránya 2002-ben 32, 2011-ben pedig 36 százalékos volt. Érdekes adalék, hogy a legnagyobb arányban 2011-ben Seps-i, Udvarhely-, Kézdi- és Csíkszéken mondták magukat magyarnak a romák. A szerzők a vonatkozó fejezetben a romákkal kapcsolatos adatgyűjtési nehézségekre, a „fluktuáló” létszámok okaira, a különböző számolási, becslési technikákra, a nemzetváltás és a disszimiláció folyamataira is rávilágítanak. (Kiss Tamás – Barna Gergő: *Népszámlálás 2011. Erdélyi magyar népesedés a XXI. század első évtizedében. Demográfiai és statisztikai elemzés Nemzeti Kisebbségkutató Intézet, Műhelytanulmányok, Kolozsvár, 43/2012, 51-58*)

Egy Erdővidéken zajló falukutató tábor keretében készült kutatás eredményeit dolgozza fel Kulcsár László - Varga Norbert - Obádovics Csilla *Informális gazdasági magatartások és szívességi szolgáltatások egy interetnikus erdővidéki faluban* című tanulmánya. A 2010 szeptemberében végzett vizsgálat Magyarhermány két jelentős etnikumának (székelyek és cigányok) viszonyát a gazdasági magatartásokon keresztül tárta fel. A kérdőíves vizsgálat a különböző szituációkban megmutatkozó gazdasági magatartásokra és szívességi szolgáltatásokra, illetve azok szereplőire irányult. A szerzők arra a következtetésre jutottak, hogy a két kultúrához tartozó csoport nem él ugyan teljes elszigeteltségben egymástól, de érintkezésük csak a gazdasági magatartások, szolgáltatások igen szűk területére korlátozódik, elsősorban követve a hagyományos kapcsolódási pontok tevékenységeit. Azt is megállapították, hogy a cigányság nem kerül be a magyar társadalom „belső” köreibé, nem részese az informális gazdaság fontos területeinek, a személyes szolgáltatásoknak, és a szívességi kapcsolatoknak. (Kulcsár László – Varga Norbert – Obádovics Csilla: *Informális gazdasági magatartások és szívességi szolgáltatások egy interetnikus erdővidéki faluban In Gazdaság és Társadalom. Prof. Dr. Székely Csaba Dsc (főszerk). Nyugat-magyarországi Egyetem Kiadó, 2013, 111-129*)

Összefoglalás helyett...

A szintézisünkben bemutatásra kerülő tanulmányok Székelyföld egyes településeinek roma lakosságát különböző szempontok szerint elemzik, helyzetüket különböző modellek szerint értelmezik. Mintegy összefoglalóként befejezésül a KAM – Regionális és Antropológiai Kutatások Központja (Csíkszereda) 2016 decemberében „Vidék és társadalom” címmel indított internetes helyzetkép sorozatát ajánljuk, amelynek első hónapi témája a romák helyzete Székelyföldön. A bevezetőben Bíró A. Zoltán megállapítja, hogy „ebben a térségben a roma lakosság helyzete nem ”romakérdés”, hanem olyan jelentős súlyú társadalmi tény, amelyet a közbeszéd és a közpolitikai praxis – kevés kivételtől eltekintve – mellőz”. A roma lakosság helyzetének értelmezését legalább három szempont szerint javasolja, mint interetnikus viszonyt, mint szociális problémacsomagot és mint fejlesztéspolitikai kérdést. A továbbiakban azokat a szak-

mai ismereteket, eredményeket összegzi, amelyek az elmúlt években zajló kutatások és tereptapasztalatok során roma témában születtek. Rávilágít, hogy az 1989 előtti romamagyar „egy más mellett élési” modellt fokozatosan felváltja „az egyre több ponton egymásba csúszó” két világ, amely a „tranzakciós költségek” növekedését eredményezi a magyar népesség körében, amelyet ők „veszteségként” élnek meg. Tézisként fogalmazza meg, hogy lokális szinten a fizikai és társadalmi tér „megosztásának” (és nem „felosztásának”) feladata elől a többségnek nem lehet kitérni. Mint fejlesztéspolitikai feladatot jelöli ki a nem etnikai, hanem társadalmi jellegű probléma kezelését. Hangsúlyozza, hogy az integrációs folyamat sikerességéhez lokális léptékű beruházásokra, lokális léptékű megoldások megtalálására van szükség és a fejlesztőknek figyelembe kell venniük a romák változtatásokhoz való viszonyulását és a helyi magyar csoportok toleranciaszintjét is. A szakmai eredmények, ismeretek bemutatását a roma témához kapcsolódó tanulmányok szövege, linkje egészíti ki (*Biró A. Zoltán: Roma helyzetkép a térségben, KAM – Regionális és Antropológiai Kutatások Központja, Csíkszereda, „Vidék és társadalom” program, 2016 december. <http://www.kamintezet.ro/?q=node/91>*).

Felhasznált és hivatkozott irodalom

Biró A. Zoltán – Bodó Julianna:

Öndefiníciós kísérletek helyi környezetben In Helykeresők? Roma lakosság a Székelyföldön. KAM – Regionális és Antropológiai Kutatások Központja, Pro-Print Könyvkiadó, Csíkszereda, 2002

Biró A. Zoltán – Oláh Sándor:

Helykeresők. Roma népesség a Székelyföldön In Helykeresők? Roma lakosság a Székelyföldön. KAM – Regionális és Antropológiai Kutatások Központja, Pro-Print Könyvkiadó, Csíkszereda, 2002

Biró A. Zoltán:

Roma helyzetkép a térségben. KAM – Regionális és Antropológiai Kutatások Központja, Csíkszereda, „Vidék és társadalom” program, 2016 december
<http://www.kamintezet.ro/?q=node/91>

Berta Péter:

Tárgyhasználat, identitás és a különbség politikája. Az etnikai identitásszimbólumalkotás gyakorlata az erdélyi Gáborok között In Ethno-Lore. Az MTA Néprajzi Kutatóintézetének Évkönyve XXIII. Akadémiai Kiadó, Budapest, 2006

Fosztó László:

Interetnikus kapcsolatok Székelyszáldoboson In Cigány-magyar egymás mellett élés, In ACTA 1996, Székely Nemzeti Múzeum Évkönyve

Fosztó László:

Ki a cigány? Az etnikai identitásokról (Pünkösdistá beáscigányok Háromszéken) In Keresztény Szó, 1997, 26-29

Fosztó László:

Szorongás és megbélyegzés: a cigány-magyar kapcsolat gazdasági, demográfiai és szociokulturális dimenziói In Lokális világok. Együttélés a Kárpát-medencében, Bakó Boglárka szerk, MTA Társadalomkutató Köpont, Budapest, 2003

Fülpesi Gyula és Kiss Dénes:

Roma közösségek együttélési stratégiái. WEB. (8-9), 2001, 5-34
http://web.adatbank.transindex.ro/pdffok/web8-9_04_FulpesiKiss.pdf
letöltve: 2017. 03. 12.

Gagy József:

Kicsi cigány és társai In Helykeresők? Roma lakosság a Székelyföldön. KAM – Regionális és Antropológiai Kutatások Központja, Pro-Print Könyvkiadó, Csíkszereda, 2002

Gagy József:

„90 után nyilatkozott” In Helykeresők? Roma lakosság a Székelyföldön. KAM – Regionális és Antropológiai Kutatások Központja, Pro-Print Könyvkiadó, Csíkszereda, 2002

Glatz Ferenc:

A romakérdésről In A cigányok Magyarországon, Magyarország az ezredfordulón, Szerk. Glatz Ferenc, MTA Társadalomkutató Központ, Budapest, 2004

Karda Zoltán:

Elszigetelt cigányközösség Kovászna megye délnyugati részében In Változó társadalom, Borbély Éva és Czégényi Dóra szerk., Kriza János Néprajzi Társaság, Kolozsvár, 1999

Kinda István:

Hívők. Egyház és szekta hatása egy székely falu cigány lakosságára. Mediárium. Kommunikáció–egyház–társadalom. A Kölcsey Ferenc Református Tanítóképző Főiskola, Kommunikáció és Médiatudományi Intézetének folyóirata. II. évf. 3–4. sz. (nyár–ősz) Debrecen, 2008, 25–40

Kinda István:

„A téglavetéssel erőssen nagy baj van...” Fejezetek a nagyborosnyói cigányok gazdasági és társadalomnéprajzi kutatásából. Acta Siculica. Székely Nemzeti Múzeum, Sepsiszentgyörgy, 2007, 597-622

Kinda István:

Az élettér és lakáskultúra főbb sajátosságai a háromszéki cigányoknál. Acta Siculica. Székely Nemzeti Múzeum, Sepsiszentgyörgy, 2010, 589–608 http://www.sznm.ro/acta2010/589_608_kinda.pdf letöltve: 2017. 03. 12.

Kiss Dénes:

Romii din Herculian și rolul religiei pentecostale în viața lor comunitară In: Incluziune și excluziune. Studii de caz asupra comunităților de romi din România, szerk. Kiss Tamás – Fosztó László – Fleck Gábor, Editura Institutului pentru studierea problemelor minorităților naționale, Cluj-Napoca, 2009, 119-143

Kiss Tamás:

Az erdélyi magyar népességet érintő természetes népmozgalmi folyamatok: 1992-2002 In Kiss Tamás (szerk.): Népesedési folyamatok Erdélyben és a Kárpát-medencében. RMDSZ ÜE: Kolozsvár 2004 <http://adatbank.transindex.ro/inchtm.php?akod=334> letöltve: 2017. 03. 14.

Kiss Tamás:

Categorizare etnică și statut social la Valea Crișului, județul Covasna In: Incluziune și excluziune. Studii de caz asupra comunităților de romi din România, szerk. Kiss Tamás – Fosztó László – Fleck Gábor, Editura Institutului pentru studierea problemelor minorităților naționale, Cluj-Napoca, 2009, 83-117

Kiss Tamás – Barna Gergő:

Népszámlálás 2011. Erdélyi magyar népesedés a XXI. század első évtizedében. Demográfiai és statisztikai elemzés Nemzeti Kisebbségkutató Intézet, Műhelytanulmányok, Kolozsvár, 43/2012, 51-58 http://www.ispmn.gov.ro/uploads/ISPMNN_WP_43-19-04%20BT.pdf letöltve: 2017. 03. 17.

Kulcsár László – Varga Norbert – Obádovics Csilla:

Informális gazdasági magatartások és szívességi szolgáltatások egy interetnikus erdővidéki faluban In Gazdaság és Társadalom. Prof. Dr. Székely Csaba Dsc (főszerk). Nyugat-magyarországi Egyetem Kiadó, 2013, 111-129 http://real.mtak.hu/36648/1/GT_2013_1_08_Kulcsar_et_al.pdf letöltve: 2017. 03. 19.

Oláh Sándor:

„Adjon, Vilmos bácsi” In Helykeresők? Roma lakosság a Székelyföldön. KAM – Regionális és Antropológiai Kutatások Központja, Pro-Print Könyvkiadó, Csíkszereda, 2002

Oláh Sándor:

Cigány-magyar kapcsolatok In Egy más mellett élés. A magyar-román, magyar-cigány kapcsolatokról, KAM – Regionális és Antropológiai Kutatások Központja, Pro-Print Könyvkiadó, Csíkszereda, 1996

Oláh Sándor:

„...szeretnek...s szükségük es van reám...” In Egy más mellett élés. A magyar-román, magyar-cigány kapcsolatokról, KAM – Regionális és Antropológiai Kutatások Központja, Pro-Print Könyvkiadó, Csíkszereda, 1996

Oláh Sándor:

Szimbolikus elhatárolódás egy település cigány lakói között In Egy más mellett élés. A magyar-román, magyar-cigány kapcsolatokról, KAM – Regionális és Antropológiai Kutatások Központja, Pro-Print Könyvkiadó, Csíkszereda, 1996

Oláh Sándor:

Gazdasági kapcsolatok cigányok és magyarok között In Egy más mellett élés. A magyar-román, magyar-cigány kapcsolatokról, KAM – Regionális és Antropológiai Kutatások Központja, Pro-Print Könyvkiadó, Csíkszereda, 1996

Oláh Sándor:

Pirosné in Helykeresők? Roma lakosság a Székelyföldön. KAM – Regionális és Antropológiai Kutatások Központja, Pro-Print Könyvkiadó, Csíkszereda, 2002

Papp Z. Attila:

A romániai roma-magyar kötődésű népesség az 1991. és 2002. évi népszámlálási adatok tükrében, 2011 aug 13 <http://itthon.transindex.ro/?cikk=15134> letöltve: 2017. 03. 22.

Peti Lehel:

Adaptálódás és szegregáció. A kulturális különbségek kommunikálása a cigány-magyar együttélésben egy Kis-Küküllő menti településen. A Csíki Székely Múzeum Évkönyve. 2007–2008, 151–176 http://www.csszm.ro/docs/2007_2008_Muzeum_Evkonyv_1_kotet.pdf letöltve: 2017. 03. 24.

Pozsony Ferenc:

A háromszéki magyarajkú cigányok vallásos hitélete In Barna Gábor (szerk.): Cigány néprajzi tanulmányok 1. Mikszáth Kiadó. Salgótarján 1993. vagy Keresztény Szó VIII. (1997). 8, 15-19 http://www.sulinet.hu/oroksegtar/data/magyarorszag_i_nemzetisegek/romak/cigany_neprajzi_tanulmanyok_1993/pages/012_pozsony_ferenc.htm letöltve: 2017. 03. 24.

Pozsony Ferenc:

Magyarok, románok és cigányok a háromszéki Zabolán In Lokális világok. Együttélés a Kárpát-medencében, szerk. Bakó Boglárka, MTA Társadalomkutató Központ, Budapest, 2003

Pozsony Ferenc:

Zabola. Szász magyar falu könyvesháza Kht. 2002

Szabó Á. Töhötöm:

Az erővonalak eltolódása – magyar-cigány gazdasági kapcsolatok egy székelyföldi faluban In Szabó Á. Töhötöm (szerk.): Lenyomatok. Fiatal kutatók a népi kultúráról, Kriza Könyvek 12, KJNT, Kolozsvár, 2002

Szabó Á. Töhötöm:

Határképzés – egy multietnikus falu térszerkezete. In: Dimény Attila – Szabó Á. Töhötöm (szerk.): Népi kultúra, társadalom Háromszéken. Kriza Könyvek 17. Kriza János Néprajzi Társaság, Kolozsvár, 2003, 120-129